

УДК [332: 338; 325.450] (477)
ББК 65.9 (4 Укр)

Шулик Ю.В.

**ПРИЧИНИ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ Й ЗАХОДИ ЇЇ ЗНИЖЕННЯ
В ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ
(НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ТА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

Національний університет “Острозька академія”,
Міністерство освіти і науки України,
35800, м. Острог Рівненської області,
вул. Семінарська, 2,
тел.: 0976627651,
e-mail: yulia.khmaruk@oa.edu.ua

Анотація. Стаття спрямована на визначення причин тінізації економіки прикордонного регіону України (Волинська та Рівненська області) і виділення основних наслідків для населення, регіонів, держави. Тому мета дослідження – установити причини тінізації економіки України на прикладі Волинської та Рівненської областей і з’ясувати заходи зниження цього явища. Практична значущість статті полягає у виділенні чітких заходів зниження тінізації економіки на державному та місцевому рівнях.

Ключові слова: тінізація економіки, тінізація доходів, доходи й витрати домогосподарств, соціальні допомоги, приховування прибутків.

Annotation. The article aims to determine the causes of the shadow economy in the border region of Ukraine (Volyn and Rivne region), and highlight the main consequences for the population, regions and the state. The purpose of the research is to determine the causes of the shadow economy in Ukraine on the example of Volyn and Rivne regions and to identify measures to reduce this phenomenon. The practical significance of the article involves the allocation of clear measures to reduce the shadow economy at the state and on local level.

Keywords: economy shadowing, revenue shadowing, revenues and expenditures, social assistance, hiding profits.

Вступ. Проблема тінізації економіки набула світового рівня розгляду та є актуальною для вирішення в Україні. Згідно з обрахунками Міністерства економічного розвитку та торгівлі, рівень тінізації економіки України за останні роки коливається від 29% у 2007 році до 40% у 2009 році та 34–45% у 2011–2013 роках (нормативне рекомендоване значення 30%) [2; 5]. На думку австрійського економіста Фрідріха Шнайдера, сучасний рівень тінізації становить 52,8%. Відповідно до оприлюдненого Світовим банком рейтингу національних економік із найменшим рівнем тінізації Україна зайняла 154 місце серед 162 країн поряд із такими країнами, як Панама, Танзанія, Зімбабве [14].

Тому є актуальною проблема пошуку причин і шляхів вирішення питань зниження тінізації економіки України.

Обрану проблематику активно розглядають М.Артус, О.Коваленко, О.Макаренко, Т.Сидоренко, Р.Чайковський, Ф.Шнайдер, проте аналізу потребує визначення ролі первинних причин тінізації економіки через регіональний аспект, що дозволить з’ясувати можливі заходи її подолання.

Об’єктом дослідження став Західний прикордонний регіон – дві області України: Волинська та Рівненська. Так, ці області:

1) є прикордонними областями: Волинська область – Польща, Білорусія; Рівненська область – Булорусія;

2) складаються із 16 районів, включають 11 міст, 4 міста обласного підпорядкування;

3) однакові за розміром: 20,1 тис. км [10, с.10];

4) мають спільну історію (належали до Польщі), схожі культурні цінності;

5) мають однакові природні ресурси;

6) наближена чисельність наявного населення на 1 січня 2013 р. (Волинська область – 1 040,0 тис. осіб, Рівненська область – 1 156,9 тис. осіб) [10, с.10] та інше.

Зважаючи на подібні економічні, культурні, історичні зв'язки та перспективи розвитку, Волинська та Рівненська області мають схожі причини тінізації економіки.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити причини тінізації економіки України на прикладі Волинської та Рівненської областей і з'ясувати заходи зниження цього явища.

Результати. Аналізуючи аспекти розвитку тінізації економіки України, ми визначили основні чинники й наслідки зростання тінізації доходів у регіонах:

1. Тінізація ринку праці. У 2010–2013 роках в Україні співвідношення тіньової й офіційної оплати праці зростало. За даними Незалежного фонду дослідження заробітних плат в Україні, 27% працюючих громадян України залучено саме до “сірих” і “чорних” зарплатних схем.

Населення погоджується працювати за той рівень, який є в нелегальному секторі, оскільки в багатьох варіантах це – єдиний можливий метод працевлаштування й отримання заробітку. Причиною цьому є значний рівень безробіття та низький рівень заробітних плат. Так, найвищий рівень зареєстрованих безробітних за аналізований період у Рівненській і Волинській областях становив у 2000 році 34,4 тис. осіб у Волинській області та 45,6 тис. осіб у Рівненській області. За методологією МОП безробіття населення Волинської області у 2009 році становило 44,5 тис. осіб (9,4% безробіття до економічно активного населення віком 15–70 років), знижується у 2012 році – 39 тис. осіб (8,1%); а Рівненської області – із 66,9 тис. осіб (12,7%) у 2009 році до 53,8 тис. осіб (9,8%) у 2012 році.

Середня заробітна плата як Волинської, так і Рівненської області є нижчою за середній рівень в Україні. Причому у Волинській області середня заробітна плата нижча й у порівнянні до Рівненської області (різниця до 10%). Найвища заробітна плата у 2012 році у Волинській області – на одного штатного працівника – 4 715 грн у фінансовій діяльності. Також високі: державне управління, діяльність транспорту, промисловість. У Рівненській області тенденції інші й заробітна плата найвища 3 697 грн – фінансова діяльність, промисловість, лісове господарство та пов'язані з ним послуги, діяльність транспорту. Рівень заробітних плат впливає на попит на обрані професії та місця роботи.

Негативним значенням тінізації заробітних плат є зниження доходів місцевих бюджетів, а саме – податку з доходів фізичних осіб – основного джерела надходжень цих бюджетів. Це призводить до недоотримання доходів місцевими бюджетами, а отже, і до скорочення можливостей фінансування першочергових видатків. А також знижує можливості державних фондів соціального страхування, проведення пенсійної реформи та підняття пенсій.

2. Тінізація доходів населення. Для розрахунку рівня тіньової економіки на регіональному рівні можливо застосувати лише метод “витрати населення – роздрібний товарооборот”, визначений наказом Міністерства економіки України [4]. Обчислення за цим методом полягає у виявленні наявності перевищення споживчих грошових витрат населення на придбання товарів над загальним обсягом продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки. Важливо те, що діяльність домогосподарств з виготовлення товарів власного виробництва для своїх

потреб чи потреб членів своєї сім'ї (сектор натурального самозабезпечення) не вважається тіньовою економікою.

У зв'язку з тим, що за 2012–2013 роки досі не опубліковані офіційні дані (а саме споживчі витрати й доходи домогосподарства), проводимо аналіз за 2007–2011 роки. Так, оцінка рівня тіньової економіки показала, що середній рівень у Волинській області у 2007–2010 роках становив 40,6%, а в Рівненській – 37,3%.

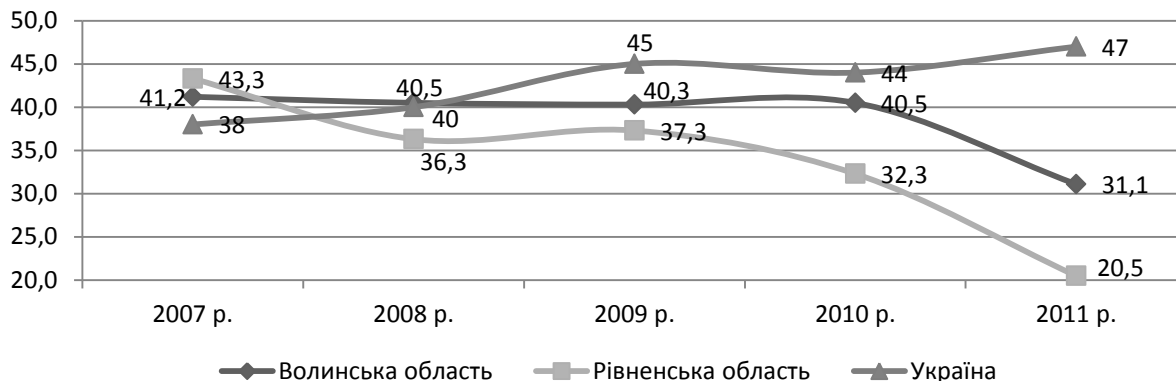

Рис. 1. Рівень тінізації економіки Волинської, Рівненської областей та України за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”, %*

* Джерело: розраховано та складено автором.

Зниження рівня тінізації у 2011 році пов'язано зі зниженням вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель (у Волинській області – на 3%, у Рівненській – на 10%), що вплинуло на розрахунок показника. Ці ж тенденції продовжились у 2012–2013 роках.

Якщо порівняти середній рівень заробітної плати в регіоні зі споживчими витратами домогосподарства на місяць, то постає потреба в домогосподарстві додатково працювати на підсобному господарстві, самозаготівлі для забезпечення родин необхідними товарами та послугами.

Так, на Поліссі основним заняттям улітку є збір чорниці. Більшість родин за літній період заробляють кошти на зиму. Інший метод заробітку – це грибний промисел (зауважуємо, що в чорнобильській зоні заборонено збирати гриби). Також процвітає в досліджуваних областях, як і в Україні в цілому, такий напрям заробітку, як надання освітніх послуг – підготовка до ЗНО, розв'язок домашніх завдань, репетиторство, а також незареєстрована діяльність у наданні послуг з оренди майна.

Разом з тим одним з показників тінізації економіки регіону є рівень злочинності. Так, згідно з даними Державного комітету статистики, рівень злочинності у Волинській і Рівненській областях зростає від 2008 року до 2011 року (8 439 та 7 389 відповідно). Причинами є зниження рівня життя населення та низька заробітна плата в регіоні. Генеральна прокуратура України визначила, що майже кожна друга з направлених до суду кримінальних справ – про злочини у сфері службової діяльності – 3 713 (у тому числі 1 237 – за фактами зловживання владою чи службовим становищем, 267 – перевищення влади чи службових повноважень, 1 042 – про хабарництво, 729 – про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 1 576 – з ознаками корупції, 979 – у бюджетній сфері, 496 – у сфері земельних правовідносин [9].

Варто визначити, що одним з основних чинників впливу на тінізацію економіки регіонів є соціальні допомоги.

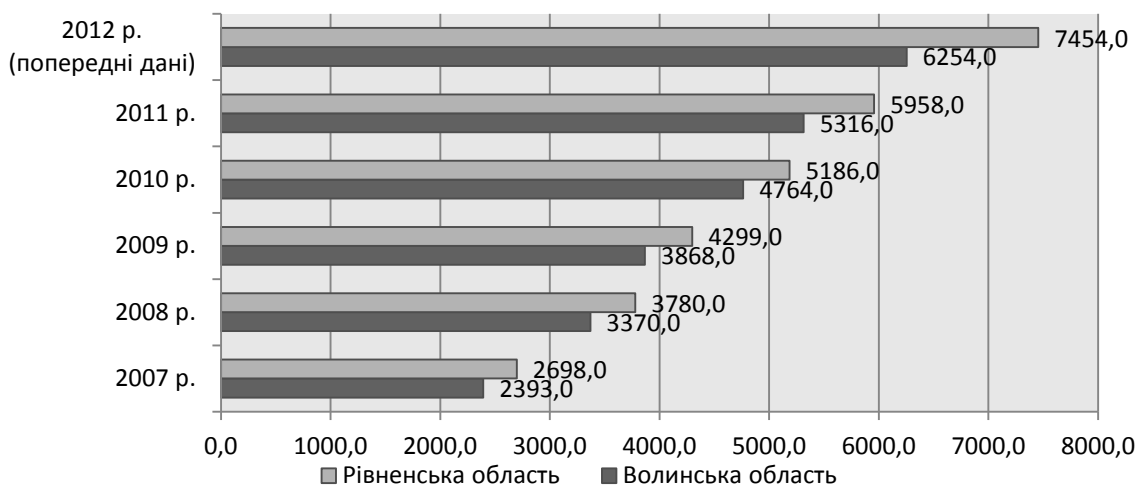

Рис. 2. Зміна обсягів надання соціальних допомог у Рівненській і Волинській областях за 2007–2012 роки, млн грн*

* Джерело: складено автором на основі даних [10].

Як видно з рис. 2, соціальні допомоги в Рівненській і Волинській областях різко зростають у 2,5 раза за останні п'ять років: від 2 393 млн грн до 6 254,0 млн грн у Волинській області та від 2 698 млн грн до 7 454,0 млн грн у Рівненській області.

Одним із чинників зростання соціальних допомог у досліджуваному регіоні є зростання народжуваності населення областей (рис. 3). Серед регіонів Рівненська та Волинська області є у числі шести регіонів з приростом населення в Україні [8, с.17]. Причому перше місце займає м. Київ, друге – Закарпатська область, третє – Рівненська область, четверте – місто/район Севастополь, п'яте – Волинська область.

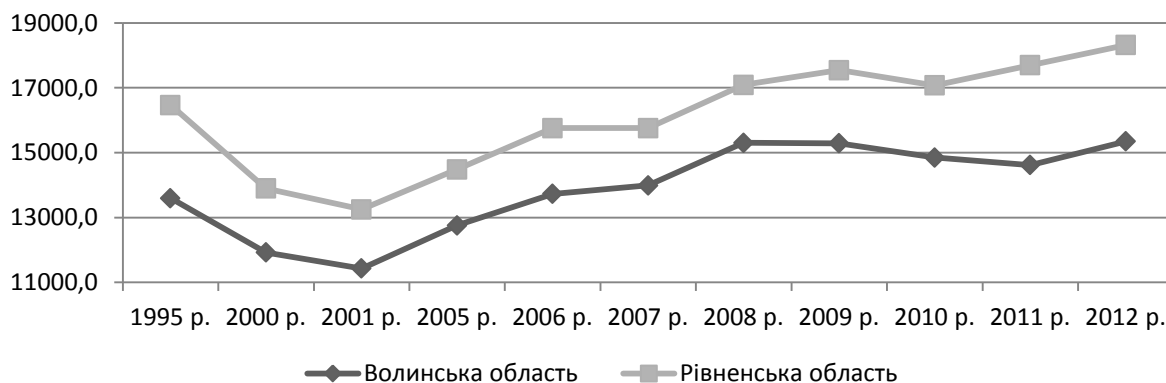

Рис. 3. Кількість народжених у Рівненській і Волинській областях за 1995–2012 роки, осіб*

* Джерело: складено автором на основі даних [10].

Крім цього, Рівненщина лідирує серед регіонів за кількістю багатодітних жінок, які отримали звання “Мати-героїня” – понад 11 тисяч. У 2011 році це звання отримали 2 597 жительок області [6]. У 2011 році цим званням були удостоєні 2 666 жінок Волинської області [1].

Проте соціальні трансфери є основними в доходах населення Волинської та Рівненської областей (табл. 1).

Заробітна плата у Волинській області займає в середньому 32,7% за 2009–2012 роки, у Рівненській області – 34,1%. Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансфери у Волинській і Рівненській областях на одному рівні – 43%.

Основну частку у витратах та заощадженнях населення обох областей займало придбання товарів і послуг – 86,5% в середньому за 2009–2012 роки у Волинській області та 79,7% у Рівненській області. Це пов'язано з потребами населення на першочергові товари й послуги.

Таблиця 1

Структура доходів і видатків домогосподарств за 2009–2012 рр.*

Показник	Волинська область				Рівненська область			
	2009	2010	2011	2012 (попер. дані)	2009	2010	2011	2012 (попер. дані)
Доходи, млн грн	15 177	19 137	22 061	25 226	17 458	22 362	25 517	29 508
у тому числі заробітня плата	5 070	6 198	7 245	8 112	6 154	7 519	8 778	9 787
% заробітної плати в доходах	33,4	32,4	32,8	32,2	35,3	33,6	34,4	33,2
прибуток і змішаний дохід	3 137	3 855	4 702	4 946	3 354	4 163	5 264	5 547
% прибутку та змішаного доходу в доходах	20,7	20,1	21,3	19,6	19,2	18,6	20,6	18,8
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	6 577	8 071	9 281	11 258	7 551	9 621	10 522	13 103
% соціальних допомог та інших поточних трансфертів у доходах	43,3	42,2	42,1	44,6	43,3	43,0	41,2	44,4
з них соціальні допомоги	3 868	4 764	5 316	6 254	4 299	5 186	5 958	7 454
Витрати та заощадження, млн грн	15 177	19 137	22 061	25 226	17 458	22 362	25 517	29 508
у тому числі придбання товарів і послуг	13 134	15 636	19 481	22 518	13 646	16 771	21 274	24 240
% придбання товарів і послуг у витратах та заощадженнях	86,5	81,7	88,3	89,3	78,2	75,0	83,4	82,1
доходи від власності (сплачені)	558	409	363	311	506	367	343	299
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	874	956	1 116	1 260	1 082	1 172	1 456	1 624
нагромадження нефінансових активів	488	511	997	707	113	282	1346	860
приріст фінансових активів	123	1 625	104	430	2 111	3 770	1 098	2 485

* Джерело: складено автором на основі даних [10].

Знижуються доходи від власності (сплачені) і різко знижується приріст фінансових активів в обох досліджуваних областях. Тому необхідними є зміни в політиці регіону й держави для зростання доходів населення України.

3. Приховування прибутків від оподаткування та зростання кількості нелегальних підприємств. Важливо оцінити регіональний аспект приховування прибутків суб'єктами господарювання. Згідно з Державним комітетом статистики, кількість підприємств за досліджуваний період постійно збільшувалася.

Разом з тим зростає діяльність нелегальних малих підприємств і недоотримання податків і зборів. Так, останніми роками зростає заробіток на Поліссі – продаж бурштину. Легально на Рівненщині бурштин добуває лише державне підприємство “Бурштин України”. Проте нелегально викопують бурштину більше двох тонн на рік. Основний ринок збуту – Польща. Однак головна проблема – зв’язок власників нелегальних копалок з міліцією [12].

Також прибутковим на Поліссі є нелегальне вирубування та продаж лісу. Існують можливості ведення бізнесу за допомогою сфальсифікованих документів. Загальна митна вартість незаконно вивезеної лісосировини одним підприємцем Рівненщини у 2008 році перевищила 340 тисяч гривень, іншим – у 2010 році – 1,79 млн грн [7]. Такі тенденції мають місце й у Волинській області.

Нелегальний бізнес у регіоні також пов’язаний з підприємцями-заготівельниками ягідно-грибної продукції, з гральним бізнесом (є в більшості районних центрів двох областей). У цілому цей бізнес є відомим правоохоронцям. Тому питання полягає також у корумпованості правоохоронних органів влади.

4. Інституційні причини розвитку тінізації економіки. Серед них: суперечливість чинного законодавства й недосконалість судової та правоохоронної систем. За ефективністю правової системи у вирішенні питань арбітражу між господарюючими суб’єктами, а також питань захисту від неправомірних дій з боку державних органів влади Україна зайняла 138 і 135 місця згідно з рейтингом Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2011/2012. Ці питання визнані одними з кризових в Україні й підтверджують основну першопричину тінізації економіки держави – низький рівень довіри населення та бізнесу до державних структур, що негативно впливає на економічний розвиток країни та не стимулює до сумлінної сплати податків. Цю проблему визнає і Міністерство економічного розвитку та торгівлі України [2].

Тому похідними, на нашу думку, чинниками значного рівня тінізації економіки України є:

- несприятливі умови ведення бізнесу (наявність надмірного регуляторного та податкового тиску на корпоративний сектор; Україна в рейтингу “Ведення бізнесу-2012” (Doing Business-2012) зайняла 152 місце серед 183 країн світу, які досліджуються в рейтингу);

- високий рівень корумпованості (згідно з Індексом сприйняття корупції 2011 (Corruption Perception Index) Україна поділила 152 місце з Таджикистаном (рейтинг охоплює 182 країни). О.Коваленко визначає, що найбільш актуальна проблема сучасної України полягає в тому, що система “бюрократія – корупція – тіньова економіка – бізнес-структури” є замкнутою і самовідновлюваною системою, що розвивається в легальній економіці й політиці [3, с.100];

- недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи (за даними рейтингу ГІК 2011/2012, Україна посіла 138 місце за показником захисту прав міноритарних акціонерів і 137 місце за показником захисту прав власності);

- нецільове використання бюджетних коштів чиновниками різних рівнів державної та місцевої влади й проблеми держзакупівель, проведення тендерів;

- низька якість державних послуг (медичних, освітніх, комунальних тощо). Оплачуючи значні податки, населення не відчуває зв’язку між платежами та наданими послугами, оскільки за більшість послуг є потреба доплачувати нелегальні платежі.

На регіональному рівні ці питання неможливі для вирішення, проте впливають на рівень життя населення і сприяють розвитку тінізації економіки регіону й держави. Тому повинні стати першочерговими для вирішення тінізації в цілому в Україні.

5. Нелегальна митниця. Найбільшою на західних кордонах України є питома вага

контрабандної продукції на ринку автомобілів, тютюну (понад 80% експортованої контрабанди), алкогольних напоїв і побутової техніки, виробів легкої промисловості, продуктів харчування, нафтопродуктів, ювелірних виробів. За інформацією правоохоронних органів, переважну більшість злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням вантажів через державний кордон, скоєно з використанням корумпованих зв'язків з посадовими особами митних органів, органів охорони державного кордону та інших контролюючих органів [13, с.101–103]. Постійно розкриваються питання щодо корупційності самої митної служби.

6. Неузгодженість земельних питань. Відсутність ефективної кадастрово-реєстраційної системи в Україні спричинює незахищеність прав власності на землю через неможливість їх точної ідентифікації та створює умови для зловживань під час вирішення земельних спорів. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства, 1,5 тис. га земель в Україні використовується без достатніх правових підстав [11]. Ще однією з причин є незаконні приватизаційні процеси державного майна, що мають значний негативний вплив на доходи бюджету.

7. Тінізація фінансових потоків. Її пов'язують з використанням стандартних інструментів – маніпулювання цінами експорту й імпорту, а також фінансові інструменти. Кумулятивний відтік тіньового капіталу з країни за період 2000–2008 рр. становив 82 млрд дол. США [11, с.8].

Зважаючи на оцінку тінізації економіки Волинської та Рівненської областей, визначаємо:

- ураховуючи значну бідність населення, тінізація доходів і нелегальні заробітки дозволяють забезпечити проживання сімей;
- негативним є зниження доходів місцевих бюджетів, зокрема, зі сплати податку з доходів фізичних осіб, єдиного податку та сплати зборів за спеціальне використання природних ресурсів. Тому спостерігається скорочення фінансування житлово-комунального господарства, капітальних видатків, позашкільної освіти, пожежної допомоги та інше;
- нелегальне виробництво призводить до розкрадання природних ресурсів регіонів і держави в цілому;
- спостерігаються втрати держави через вивезення контрабандою цінностей за межі держави та знижується якість продукції, яка перевозиться через кордон;
- обкрадання державних фінансів за рахунок несправедливо нарахованих соціальних трансфертів, при роботі в нелегальному бізнесі й отримання коштів від держави у зв'язку з безробіттям;
- корупційні схеми дають можливість існування нелегального бізнесу;
- тінізація заробітних плат знижує можливості державних фондів соціального страхування, проведення пенсійної реформи та підняття пенсій.

Зважаючи на аспекти розвитку тіньової економіки, вважаємо, що необхідними заходами детінізації економіки України та її регіонів є такі (табл. 2):

Таблиця 2

Заходи детінізації економіки України та її регіонів*

Напрями діяльності	На рівні держави	На рівні місцевих органів влади
Стимулювання розвитку бізнесу на легальній основі	припинення фіскального та регуляторного тиску на підприємців контролюючими органами (відбудеться покращення інвестиційного клімату)	
	проведення політики підтримки праці сумлінних платників податків, стимулювання до підприємницької діяльності	
	реальна, а не задекларована допомога податкових органів (зокрема, у заповненні податкових документів, наданні консультацій); проваджен-	надання консультацій щодо ведення бізнесу захист інтересів місце-

	ня бізнес-партнерства	вих підприємців
Зниження рівня тіньової зайнятості	посилення зв'язку між фактично сплаченими страховими внесками та розміром пенсійного забезпечення	звітування за використані кошти місцевих податків і зборів, податку з доходів фізичних осіб як визначення відповідальності за використані кошти громади
	зменшення розриву між фактичною вартістю трудових ресурсів для роботодавця та фактичним обсягом отриманих коштів для працівника	
Посилення контролю за тіннізацією економіки	посилити роль засобів масової інформації для висвітлення питань корупції та негативних явищ у тіннізації економіки	
	забезпечити ефективність системи надання послуг: медицини, освіти, виготовлення документів та інше	
	активні заходи з подолання корупції в центральних і місцевих органах державної влади, зокрема, відкритість результатів діяльності правоохоронних органів із викриття фактів хабарництва та впровадження відповідальності державних службовців за незаконні дії чи бездіяльність, які завдали збитків суб'єкту господарювання	контроль за регулярністю, повнотою виплат і своєчасною індексацією заробітної плати, соціальних платежів
	оптимізувавши чисельність владних структур, а також митної та податкових служб, забезпечити їх працівникам оплату праці, яка б гарантувала високий рівень життя, відповідальність за роботу та неможливість хабарництва	стимулювання збільшення кількості робочих місць – зацікавленість влади в розширенні місць праці та розвиток легального бізнесу
Адміністративні заходи детінізації	створення умов для легалізації тіньових структур	
	застосування жорстких адміністративних і каральних заходів	
	узгодження питань земельного кадастру та контроль за продажем землі	
	усунення державних корумпованих структур на всіх рівнях влади, у митних, податкових і правоохоронних органах	
	створення стратегій розвитку підприємництва та зайнятості населення на рівні держави й регіонів, їх упровадження та контроль за виконанням	

* Джерело: складено автором.

Висновки. На регіональному рівні основними причинами тіннізації економіки є низький рівень доходів населення, тиск на бізнес, недовіра до державних структур. Це впливає на зниження доходів місцевих бюджетів і, відповідно, на скорочення видатків, стимулювання нелегального виробництва та ввезення контрабанди, знижує можливості державних фондів соціального страхування.

Тому заходами зниження тіннізації є стимулювання розвитку бізнесу на легальній основі, зниження рівня тіньової зайнятості, посилення контролю за тіннізацією економіки й адміністративні заходи детінізації. Більшість із цих заходів неможливо вирішити на місцевому рівні й потребує загальнодержавних реформ. Проте місцеві органи влади повинні стимулювати розвиток бізнесу, проводити консультації та захист прав підприємців.

1. Башкаленко О. Жоден закон не спроможний врахувати усі життєві ситуації [Електронний ресурс] / О. Башкаленко. – Режим доступу : http://deputat.volyn.ua/dep/intervu_ta_k/1321617139_7340.html.
2. Загальні тенденції тіньової економіки у I кварталі 2012 року [Електронний ресурс] // Управління макроекономічного прогнозування. Відділ економічної безпеки та детінізації економіки. – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_Ikv2012.doc.

3. Коваленко О. Процес подолання корупції і тіньової економіки як специфічний об'єкт соціального аудиту [Електронний ресурс] / О. Коваленко. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-4/doc/3/03.pdf>.
4. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 02.03.2007 № 60 “Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98200&cat_id=32854.
5. Рівень тіньової економіки в 2012 році становив 45% ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.newsru.ua/finance/23may2013/prasolov_ten.html.
6. Рівненщина лідирує за кількістю “Матерів-героїнь” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2011/12/09/323401>.
7. Романюк Л. Замість лісу будуть ґрати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rakurs.govno.ua/info.php?id=9324>.
8. Соціально-економічний розвиток регіонів України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/sesr_12_2010.pdf.
9. Стан та структура злочинності в Україні (2010–2011 роки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134;jsessionid=61F749888083C10A5E8E8245354DD60A>.
10. Статистичний збірник “Регіони України”, 2013 рік. Ч.1–2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання [Текст]. – К. : НІСД, 2011. – 31 с.
12. Уже багато років поспіль на Поліссі люди незаконно видобувають закам'янілі сльози сосен – бурштин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.wz.lviv.ua/articles/99204>.
13. Чайковський Р. Й. Причини існування тіньової економіки у прикордонному з Європейським Союзом регіоні [Текст] / Р. Й. Чайковський // Проблеми економіки та управління. – Л. : Вид-во нац. ун-ту “Львів. політехніка”, 2008. – № 611. – С. 98–104.
14. Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2011/IEJ_NewEstimates_ShadEc_World.pdf.

References

1. Bashkalenko, O. “Nothing law can possibly consider all everyday situations”. Web. <http://deputat.volyn.ua/dep/intervu_ta_k/1321617139_7340.html>.
2. “General tendencies in shadow economy in the first quarter of the 2012”. The Administration of the Macroeconomic Prognostication. The department of Economic Security and Economy Legalisation. Web. <www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_Ikv2012.doc>.
3. Kovalenko, O. “The process of fighting corruption and the shadow economy as a specific object of social audit”. Web. <<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-4/doc/3/03.pdf>>.
4. Ministry of Economic Development and Trade. Order On approval of the methodology for determining the level of economic security of Ukraine dated 02.03.2007 № 60. Web. <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98200&cat_id=32854>.
5. “The level of the shadow economy in 2012 was 45% of GDP”. Web. <http://www.newsru.ua/finance/23may2013/prasolov_ten.html>.
6. “Rivne region leads in numbers of “Heroine Mothers”. Web. <<http://zik.ua/ua/news/2011/12/09/323401>>.
7. Romaniuk, L. “No forest but a prison”. Web. <<http://rakurs.rovno.ua/info.php?id=9324>>.
8. “Socio-economic development of the regions of Ukraine in 2010”. Web. <www.ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/sesr_12_2010.pdf>.
9. “Status and structure of crime in Ukraine (years 2010–2011)”. Web. <<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134;jsessionid=61F749888083C10A5E8E8245354DD60A>>.
10. Statistical Bulletin “Regions of Ukraine”. 2013, p.1/p.2. Web. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. *Shadow economy in Ukraine: the magnitude and directions of overcoming*. Kiev: NISS, 2011. Print.
12. “For many years in the Polissia region people illegally mined petrified tears of pine trees – amber”. Web. <<http://archive.wz.lviv.ua/articles/99204>>.
13. Tchaikovsky, R. Y. “Causes of the shadow economy in the border region to the European Union”. *Problems of Economics and Management* 611 (2008): 98–104. Print.
14. Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007. Web. <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2011/IEJ_NewEstimates_ShadEc_World.pdf>.

Рецензенти:

Мамонтова Н.А. – доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту національного університету “Острозька академія”;

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Випуск 10.

Кривицька О.Р. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, національного університету “Острозька академія”.